

NEKI EKSORCIST, NEKA VAŠKA SKUPNOST IN NEKI MIKROZGODOVINAR

Giovanni Levi: Nematerialna dediščina, Življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja, Studia humanitatis, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1995, 237 str.

Noben od prednikov Giovannija Battista Chiesa, župnika vikarja v majhni piemontski vasi Santena, ni bil eksorcist. Vseeno pa je nekoč začel blagoslovljati bolnike z mrzlico: ozdraveli so, njegova slava pa je začela naraščati. Vse več tistih, ki so po njegovih besedah zaupali v Boga, je ozdravil, drugim pa ni bilo pomoči. To množično izganjanje duhov je seveda vzbudilo pozornost cerkvenih oblasti, ki so ga poklicale na zagovor v Turin, kamor pa je 13. julija 1697 priromala tudi "velika truma ljudi, in bila je čedalje večja, in mnogi med njimi so bili pokveke, grabavci in še drugače pohabljeni ljudje, z vozom oziroma dvokolico, polno rogovil oziroma bergel." (str. 18) Ker naj bi izganjal duhove iz obsedenih in uročenih bolj iz nevednosti kot iz zlobe, so mu le prepovedali nadaljnje eksorciranje in ga izpustili na prostost.

Vendar pa je kljub prepovedi še bolj intenzivno nadaljeval s svojo dejavnostjo, dokler ga niso 16. avgusta spet aretirali, ga zopet spustili na prostost in čez tri mesece proti njemu sprožili sodni postopek. Obtožba je zbrala številna pričevanja neuspešnega zdravljenja ljudi in živali. Vendar tudi obramba ni držala križem rok, kajti previdni Giovanni Battista si je vestno zapisoval svoje paciente in njihove bolezni, predvsem pa je dal pri notarju zbrati overovljena pričevanja krajevnih veljakov o uspešnosti svojega zdravljenja. Ker preiskovalci niso odkrili očitne herezije, temveč le zlorabo eksorcistične dejavnosti, so mu spet prepovedali eksorcirati in mu odvzeli položaj santenskega dušnega pastirja.

Takšna je kratka zgodba, ki jo je iz razpoložljivih virov razbral Giovanni Levi. Avtor ni nameraval le čim bolj izčrpno opisati življenjske poti Giovannija Battiste, temveč mu je njegov življenjepis zgolj pretveza za raziskavo družbe majhne vaške skupnosti v vasi Santena, izbrane čisto po naključju. Njegov namen namreč ni pisanje lokal-

ne zgodovine, temveč mikrozgodovine "s poudarjenim zanimanjem za metodološke probleme, povezane s poklicem zgodovinarja." (str. 7)

Pojem mikrozgodovina si jasno zoperstavlja svoj protipol - makrozgodovino, zgodovino, ki hoče zaobjeti čim širšo zgodovinsko danost. Vendar mikrozgodovina ne zmanjša le pogleda na raziskovani predmet, ne daje le zaslužene pozornosti malemu človeku, temveč makrozgodovino razglasi za delno resnico, za resnico, ki je nepopolna brez pogleda od spodaj. Na ta način je hierarhija med mikro- in makrozgodovino preprosto odpravljena. Tako lahko mikrozgodovina v svoje raziskovalno polje ujame tudi tiste danosti, ki jih makrozgodovina ne vidi, čeprav jih zaobsega, s čimer lahko mikrozgodovina drastično predrugači prejšnja spoznanja.

Kmečka družba starega režima se tako ne pokaže kot konzervativen, vase zaprti svet, ki ga spreminjajo udarci usode, prihajajoči iz zunanjega, "velikega" sveta, ki se jim ne more upreti, lahko se jim le prilagaja, pri tem pa ne more iz lastne anahronistične kože. Prav knjiga Giovannija Levija bo tako pokazala, da kmečka družba ne ugaša pod udarci centralizirjoče se države in uveljavljajočih se tržnih odnosov, temveč sta lokalna družba in centralna oblast v stalnem konfliktu, iz katerega pa oba izideta spremenjena. Kmečki svet, njegove skupine in posamezniki so imeli lastno racionalno strategijo, ki "se ni izražala le v odporu proti novi družbi, ki se je čedalje bolj širila, temveč je bila usmerjena k aktivnem preoblikovanju in uporabi družbenega in naravnega sveta." Posamezniki tako s pomočjo selektivne in omejene racionalnosti delujejo "kot plod kompromisa med subjektivno želenim in družbeno zahtevanim vedenjem, med svobodo in prisilo." (str. 12-13)

Poleg nove spoznavne ravni pa je bil eden glavnih namenov mikrozgodovine tudi iskanje novih spoznavnih postopkov. "Nova določitev predmeta in - gre le za narobno stran istega - izdelava novih gledišč sta zahtevali nova orodja" (str. 218-219), ki jih je potrebno stalno izumljati na novo. Potemtakem ni nič čudnega, da je prav italijanska mikrozgodovina, katere viden predstavnik je tudi avtor pričujoče knjige in ki se je pričela bohotiti s koncem sedemdesetih let, dala tako velik pomen ne le prikazu avtorjevih rezultatov, temveč prikazu celotne produkcije knjig, vseh težav, dvomov in ovir in s tem tudi orodij, ki jih je uporabljala pri svojem delu. Tako je po-

stopal tudi Levi, ko je obdeloval župnijske registre, notarske akte, katastrske podatke in še mnoge druge dokumente, s pomočjo katerih je sestavil obsežno prozopografijo prebivalcev vasi Santena. Posameznih življenjskih zgodb pa mu ni uspelo sestaviti le s pomočjo posameznega vira, temveč je vire med seboj spretno prepletal, predvsem pa je pustil, "da red raziskovanja dominira nad redom dogodkov." (str. 15)

Vendar, koliko je bralcu to nenehno spoznavanje postopkov in problemov, ki mučijo zgodovinarja pri njegovem delu, lahko sploh v poduk in kaj šele v zabavo? Jasno je, da bralec s svojimi pripombami ne more sodelovati pri ustvarjanju knjige, temveč jih pisec lahko le upošteva pri svojem nadaljnjem delu. Prav zastavljanje novih vprašanj pa je namen italijanskih mikrozgodovinarjev. Toda, kdo bo usodi zastavil nova vprašanja?! Povsem navadni bralci, ki tu in tam preberejo kakšno zgodovinsko delo? Ne, kajti oni niso vajenci velikega mojstra zgodovinarja, temveč le uporabniki njegovih del. Kaj pa zgodovinarji? Ti že, toda ne vsi, temveč le oni, ki materiale, ki jih obdeluje, natančno poznajo. Krog bralcev, ki lahko postavijo primerna vprašanja in na katere apelira avtor, je tako lahko sestavljen le iz ozkega kroga "posvečenih", ostale pa avtor vodi po svoji delavnici, jim jo razkazuje, gladalci pa se čudijo njegovi spretnosti in modrosti. Avtor seveda ni nameraval pisati narativne zgodovine, temveč je bralcu le hotel približati način zgodovinarjevega dela. Če mu je to uspelo, bo najbolje, da vsakdo preveri sam, vendar naj se zaveda, da rezultati zgodovinarjevega dela po mukotrpnem sestavljanju drobcev podatkov iz serije virov "dajejo zadovoljstvo, ki se morda ne prenaša avtomatično na bralca." (str. 66)

Sedaj pa je že čas, da se vrnemo k našemu eksorcistu. Poglejmo si nekaj razlag, zakaj je eksorciranje Giovannija Battista Chiesia množica tako navdušeno sprejela. Na prvi pogled je uspeh njegovega zdravljenja posledica vpletanja nadnaravnih vzrokov, torej demonov, s čimer naj bi bil blizu takratnemu načinu zdravljenja, pri katerem so nadnaravni vzroki v enakovredni družini z naravnimi, družbenimi in osebnimi. Vendar pa je uspeh dosegel ravno zato, ker za bolezni ni navaljal mnogoterih vzrokov, temveč tako kot medicina le enega, čeprav nadnaravnega in torej zunanjega, kjer človekova lastna krivda in pokora nista tako poudarjena, kot bi si želela cerkev. S tem sta medicina in eksorcizem postala drug od drugega odvisna dvojčka. Kjer je namreč odpove-

dala naravna razlaga, je nastopila nadnaravna, ki je tako opravičila neuspeh medicine kot tudi obstoj eksorcizma. Chiesovo zdravljenje je zato uspešno, ker prinaša preprosti, nadnaravni odgovor na vse gromozanske težave vojnih devetdesetih let 17. stoletja, ko so štirje jezdec Apokalipse neusmiljeno vihrali po deželi v spremstvu viharjev in snega, kar je povzročilo družbeno in psihološko krizo negotovosti. Na neznano novo in neobvladljivo krizo, ko je prihodnost postala nepredvidljiva, je Chiesa ponudil en, vsem razumljiv vzrok, ter tako poskusil poenostaviti razburkani svet, ga narediti zopet predvidljivega in s tem za množice zopet varnega.

In prav oblike povezav med družinskimi jedri, ki so tvorile različne sorodstvene fronte, so bile eden pomembnejših strateških elementov pri ustvarjanju varnosti v vaškem družbenem svetu. Da, ustvarjanje varnosti, kajti to ni bila družba, ki bi se na milost in nemilost prepuščala tradiciji, ki bi bila ohromljena od negotovosti in zato povsem pasivna, nepripravljena na vsakršno tveganje. Res je, da so se takrat zavedali nepredvidljivosti dogodkov, kajti na voljo so imeli le omejene informacije o družbeno aktivnih silah, kar je med ljudmi povzročalo občutek negotovosti. Vendar pa je kljub temu izboljšanje predvidljivosti in tako aktivno povečanje varnosti negotove poljedelske in družinske usode osnovna strategija družbenih odnosov.

Trden garant proti negotovi usodi je bilo zaveznitvo med družinskimi jedri, ki ne stanujejo skupaj, so pa povezana z vezmi krvnega sorodstva ali svaštva ali z odnosi fiktivnega sorodstva, večinoma po moški liniji. S takšnim razumevanjem družine se Levi postavi nasproti tistim raziskavam o družinah, ki družino pojmujejo le kot rezidenčno enoto skupaj bivajočih posameznikov. Zapleten kompleks družinskih povezav je avtor raziskal na primeru sloja oskrbnikov, močno homogene družbene skupine, katere vedenje pa je značilno tudi za višje in nižje sloje. Raziskal ga je na primerih treh oskrbniških sorodstvenih front, ki na videz enotno pojasnujejo družbeno situacijo v vasi, čeprav se pojasnitve vendarle delno razlikujejo od družine do družine, oziroma od kompleksnosti njihovih povezav, ki omogočajo boljši spopad z negotovo prihodnostjo.

Ključ do njihovega preživetja in uspeha je najrazličnejše sodelovanje med več družinskimi jedri, ki priznavajo avtoriteto družinskega poglavarja, večinoma moškega, izbranega po starosti

ali kako drugače. Ni pa se vsako jedro ukvarjalo z oskrbništvom, temveč so se ukvarjala z različnimi, vendar dopolnjujočimi dejavnostmi, zlasti z malim posestništvom, zaradi česar so neprestano kopičili manjše kose zemlje, čeprav celotna posest nikoli ni presegla obdelovalne zmožnosti posameznega jedra. Ko pa zaradi nezmožnosti to ni bilo več mogoče, so začeli posojati denar. Te različne dejavnosti so sorodstveni fronti omogočile, da se je v času krize lahko nalonila na zemljo in tako preživela. Krizo zaradi odpovedi najemne pogodbe nekemu jedru pa so lahko prebrodili tako, da je oskrbnišтво prevzelo drugo jedro. Če pa majhna kompleksnost sorodstvene fronte ni dovoljevala hitrega menjavanja položajev določenih jeder, je postala toliko bolj pomembna klientelna odvisnost od plemiča, ki je bil lastnik zemlje.

Poleg oblikovanja različnih sorodstvenih front je iskanje predvidljivosti in s tem varnosti močno prisotno tudi pri takratnem odnosu do zemlje, kjer se ljudje niso ravnali le po tržnih mehanizmi, temveč predvsem po družbenih razmerjih. Na vaškem zemljiškem trgu tako opazamo naglo kroženje majhnih in razdrobljenih koscev zemlje, ki so sorazmerno enotne kvalitete, vendar pa proti pričakovanjem cene kljub temu niso enotne, temveč močno razpršene. Očitno je torej, da zemljiškega trga ne uravnavajo tržni mehanizmi neosebnega trga, ki se ravna po ponudbi in po povpraševanju. Ceno je določala kompleksna družbena stvarnost, ki je bila v ozadju tega trga, torej sorodstvo, sosedstvo, prijateljstvo, klientela in dobrodelnost. Presenetljivo pa so cene najvišje pri zemljiških transakcijah s sorodniki, srednje s sosedi zemljiških parcel in najnižje s tujci.

Ta nelogičnost pa se razjasni, če upoštevamo, da je razen v redkih izjemah do prodaje vedno prišlo pod prisilo, ki jo je povzročila bodisi stiska s hrano, bodisi bolezen ali smrt v družini. Ker pa se nihče ne sme okoristiti s sorodnikovo stisko, temveč mu mora pomagati po svojih najboljših močeh, je visoka prodajna cena zemlje le sklepno dejanje vrste uslug, ki jih je bil že prej deležen prodajalec od bolj stojčega kupca. Z visoko odkupno ceno tako kupec pomaga prodajalcu. Zemljiške transakcije med sosedi se najbolj približajo neosebnemu trgu ponudbe in povpraševanja, kajti tu je prisoten ekonomski interes združevanja sosednjih parcel v posestvo, čeprav je tudi tu ta proces bolj ali manj umeten in nanj vplivajo tako konflikti kot solidarnosti in

medsebojne pomoči pri delu. V kriznih letih pa kmetje najdejo kupce le med plemiči in veljaki, s katerimi jih povezujejo tisočere niti odvisnosti, klientele in uslug. Nakup miniaturne posesti, ki kupcu ne prinaša ekonomskih koristi, je od merkantilizacije skvarjena dobrodelnost, ko prodajalec dobi le minimalno plačilo, ki mu pomaga preživeti.

Tako je skupinska solidarnost zemljiškega trga prav tako kot družinske strategije sestavni del mehanizma skupnosti, s katerim si hoče zagotoviti varnost. Seveda pravkar opisana dela niso uniformirani vzorec. Tudi moralno uniformiranost so kot v vsaki družbi drobili nasprotujoči si interesi, zaradi česar se sistemi norm in vedenj nikoli ne pokrivajo, čeprav je seveda nujno, da so vsaj v sožitju. Vse pa je podrejeno aktivni strategiji zaščite pred negotovostjo, ki izvira iz nepredvidljivosti agrarnega cikla in težkega nadzora nad družbenim in tudi političnim svetom.

V 17. stoletju pa je negotovost še dodatno zaostrovala napredujoča komercializacija trga in državna ter verska centralizacija, zaradi česar so se manjšale količine informacij, ki jih je imel na voljo vsak član skupnosti in s pomočjo katerih je povečeval predvidljivost prihodnosti. Podeželje in njegovi ljudje pa so se učinkovito izogibali usodi, ki jim jo je namenila centralna oblast in celó sami aktivno vplivali na namene centra. Vendar je pomanjkanje zunanjih informacij povzročilo, da si je vaška skupnost selektivno prizadevala ustvariti institucije, ki bi izboljšale pretok informacij med zunanjim svetom in njo samo in s pomočjo katerih bi izboljšala nadzor nad naravo in družbo. Za prinašalca zunanjih informacij v lokalno skupnost in njihovo poenostavljanje in prilagajanje pa so potrebovali veljaka nove vrste, veljaka kakršen je bil Giulio Cesare Chiesa, oče našega eksorcista.

Tudi v močno hierarhiziranih nasledstvenih družbah starega režima se je s tem našel odprt prostor za podjetne osebe, sposobne inovacij in prelomov, ki bi takratni konfliktni družbi lahko zagotovili relativno varnost. Situacija v Santeni pa je bila takrat še posebej konfliktna. Tu je bil najprej zapleten spor med Santeno in bližnjim mestom Chierijem glede jurisdikcije nad obdelovalno površino vasi. Zunanjemu sporu pa se je pridružil tudi notranji, kajti pretenzije mesta so podpirali vsi največji neplemiški zemljiški posestniki, nasproti njim pa so kot zagovorniki avtonomije stali v konzorciju združeni plemiči. Te-

mu jurisdikcijskemu sporu pa lahko dodamo še razprtije med samimi plemiči, napetost do centralne oblasti in drugo.

V teh letih negotovosti je konzorcij izvolil Giulia Cesarea za sodnika in podestata. V kratkem času se mu je posrečilo utrditi oblast plemstva in s tem tudi svoj položaj, kajti skozi vse obdobje svojega nadaljnjega življenja je uspešno ohranjal mir in ravnotežje med državo in lokalno skupnostjo, med fevdalci in fevdalci, med kmeti in gospodo. Pri tem se je naslanjal na klientelne in sorodstvene povezave z mogočno plemiško rodbino in kot prišlek v vas na že tu udomačeno sorodstvo. Za razliko od ostalih pripadnikov vaše skupnosti pa svojega imetja ni investirjal v zemljo, temveč v premičnine, predvsem pa v prestiž, v moč, ki je temeljila na ugledu in posredništvu, na klientelizmu in kompromisu. In edino to nematerialno dediščino je lahko kot svoje največje bogastvo zapustil potomcem, zlasti sinu Giovanniju Battistu, glavnemu junaku naše uvodne pripovedi.

Vendar njegov naslednik ni mogel prevzeti dediščine brez težav, kajti prav pri sloju posrednikov, katerih položaj je bil formalno zelo nestabilen, se je porajal problem legitimnosti. Povrhu pa so s smrtjo njegovega očeta sovpadla tudi krizna devetdeseta leta, s katerimi je bilo tudi konec podpore najmočnejše plemiške rodbine, ki je začasno padla v nemilost, predvsem pa je bilo konec notranje povezanosti plemiškega konzorcija. Malo vaško skupnost so te spremembe, na katere ni imela nobenega vpliva, zelo prizadele, zaradi česar se je Chiesov položaj precej zamajal, ne da bi se sam tega zavedal. Opiral se je lahko le na oslABLJENO plemiško podporo, na ugled in na vlogo župnika. Zato je poskušal svoj družbeni kapital spremeniti v denar, vendar pri tem ni upošteval sprememb, ki so nastale po očetovi smrti, zaradi česar se je v skupnosti zopet pojavil razkol, njegovi sovražniki so se strnili in ga obtožili zlorabe položaja župnika. V negotovih družbenih situacijah namreč družbene skupine začnejo spreminjati strategijo in iskati nova ravnotežja, ki bi jim prinesla večje koristi. Tako se je izoblikovala skupina, ki je nastopila proti staremu redu. Z obtožbo resda ni uspela, vendar je župnika vseeno prisilila k spremembi njegove miselnosti in delovanja, kar ga je pripeljalo na pot eksorcizma, na pot, ki je bila prav zato uspešna, ker je kompromisni družbeni status quo pod seboj skrival nepomirljive napetosti.

Nasproti župniku se je tako začela izoblikovati opozicija najbogatejših neplemiških veljakov, s katerimi je imel na začetku svoje kariere težave tudi njegov oče in ki so zaradi zahtev po udeležbi v lokalni politični areni zopet združili svoje vrste. Seveda niso hoteli povzročiti nobene revolucije, tudi za njih je bila družbena hierarhija nespremenljiva, hoteli so le pravice, oblast in bogastvo. Kot pri zgoraj opisanih oskrbnikih je njihova moč prav tako temeljila na povezovanju več družinskih jeder, ki pa so bila med seboj bolj razslojena, ter so se premoženjsko koncentrirala okoli ene ali dveh vodilnih figur, pri tem pa so skupno sledila enotnim ciljem. Seveda je takšna neenakost osebnih usod lahko povzročalo najrazličnejša trenja, katerim se ni bilo mogoče izogniti tudi pri odnosih med veljaškimi družinami. Vendar za razliko od oskrbnikov one niso iskale razsodnika med plemiči, temveč se je s problemi spopadla sama skupnost veljakov. Veljaki so bili namreč zaradi raznolike pahljače poklicev, ki so jih opravljali, najmanj klientelno odvisna vaška skupina.

Takšne nestabilne in notranje konfliktne frakcije, kot je bila veljaška, pa so bile prej epizodne pojave kriznih časov, ko je določena skupina hotela uveljaviti svoje interese, ni pa hotela predrugačiti v bistvu stabilne družbene sheme in njenega sistema oblasti in vodenja. Plemiči, veljaki in kmetje so vsi hoteli vzpostaviti novo ravnoesje. Vendar se z odstranitvijo našega eksorcista s položaja župnika kriza še ni umirila. Nasprotno, jurisdikcijski spor med plemiškim konzorcijem in mestom se je čedalje bolj zaostroval in mesto je sčasoma podpiralo čedalje več vaščanov. Niti odločni, neredko nasilni ukrepi novih sodnikov in podestatorov niso mogli preprečiti usipanja moči konzorcija. Do spora nista mogli ostati ravnodušni niti nadškofija niti država, prav tako pa tudi fevdalci teh nemirov v lastnem fevdu niso več smeli dovoljevati. Jurisdikcijsko oblast je zato dobilo mesto, fevdalci pa obnovitev nekaterih svojih formalnih znamenj prestiža.

Knjige je s tem konec, ne pa novih vprašanj v spremenjenem svetu. "Če bi danes moral ali mogel vnovič napisati to knjigo, bi poskušal torej poudariti vidike, ki so povezani s formalizacijo tržnih struktur, z analizo družine ali političnega vedenja, ki jih je v knjigi močno čutili v polemiki z danes poraženimi znanstvenimi nasprotniki." (str.8) History must go on!

Andrej Pančur